POPA CHIRILĂ DIN ACIUA — COPIST DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XVII-lea

ELENA BĂRNUȚIU

Alături de cartea tipărită care a circulat în toate provinciile românești, purtând mesajul cultural și confirmând aceleași preocupări spirituale, copiile manuscrise aduc de peste veacuri munca plină de dăruire a unor cărturari modești, din mulțimea cărora multe nume nu au fost păstrate.[1]

Manuscrisul care face obiectul prezentului studiu este un Minei românesc de la sfârșitul secolului XVII, în grafie chirilică și provine din colecția lui Dariu Pop, împreună cu alte manuscrise „cedate de mine orașului Satu Mare".[2]

Manuscrisul (19×15,5 cm) are 244 de file, nenumerotate, textul dispus pe o coloană, iar numărul rândurilor variind între 18 și 21. Lipsesc ilustrațiile, copistul grăbindu-se să-l ofere cât mai repede unei comunități lipsite de textele necesare oficierii serviciului religios. Textul este scris cu cerneală neagră de diferite tipuri și cerneală roșie pentru titluri, pentru indicațiile tipiconale cât și pentru inițialele frazelor și capitolelor. Inițialele sunt simple, textul fiind realizat cu două feluri distincte de scriere: semicursivă și semiunicială, cu suprascrieri și prescurtări.

Analiza lexicală a textului, prin cuvintele și expresiile folosite (limbile, priceazna, împotriva, împocișetorilor, frămseța, cinuri, îmblătie, mănule, tărhat, solitoare, uniciune, mierță, zama, vârvul, ol, tomnind) oglindește crâmpeie ale graiului din nordul țării, la sfârșitul secolului XVII, când dascăli și dieci locali și peregrini copiază și leagă cărți în această parte a țării.

Pe baza analogiilor grafologice cu Triodul[3] existent în colecția Muzeului Județean Satu Mare, îl recunoaștem pe copistul „popa Chirilă din Aciua", despre care avem date certe că la sfârșitul secolului XVII traduce și scrie un Minei pentru popa Iuon din Mădăraș.[4] Traducerea

---

[1] P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969; Șt. Bârsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești*, București, 1968; P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965; Florian Dudaș, *Manuscrisele românești medievale din Crișana*, Transilvania, 1986.

[2] Dariu Pop, *Mărturii strămoșești*, Satu Mare, (1983).

[3] Doru Radosav, *Manuscrise românești din sec. al XVIII-lea în părțile sătmărene*, în Satu Mare Studii și Comunicări, 1981—1982.

[4] Ioan Bârlea, *Insemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909.

https://biblioteca-digitala.ro

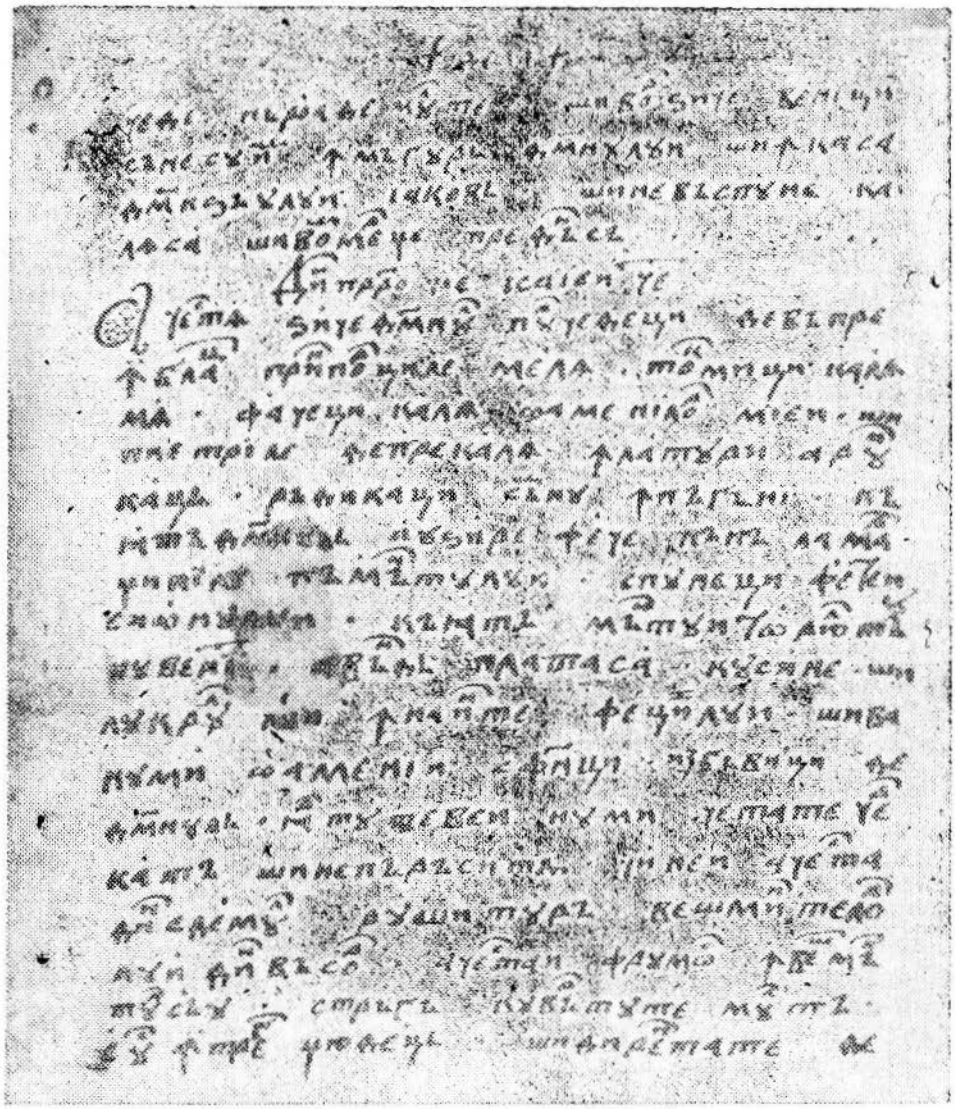

Fig. 1. Pagină din manuscris

o face din slavonă „cu socotință pre limba rumânească întoarsă... E făcut de înțelesul celor neînțelegători, nu numai celor proști, ce, mai tare și mai vărtos, preuților cărora nu știu înțelegerea slavonească... Că noi, Rumânii, cari suntem întru aceștia ținuturi amestecați printre alte limbi, suntem ca trâmbița, de o răsufli și nu-i înțelegeam glasul ei, așia și tocmealele svinților le auzim într-altă limbă... iară alte limbi au de știu toată Scriptura în limba lor, adecă cumu-s Sârbii, Rușii, Grecii, iară după aceia jeluind și ai noștri spre înțelesul sloveniei, au întors mult den cartea slovenească pre limba noastră cea rumânească, cu înde-

https://biblioteca-digitala.ro

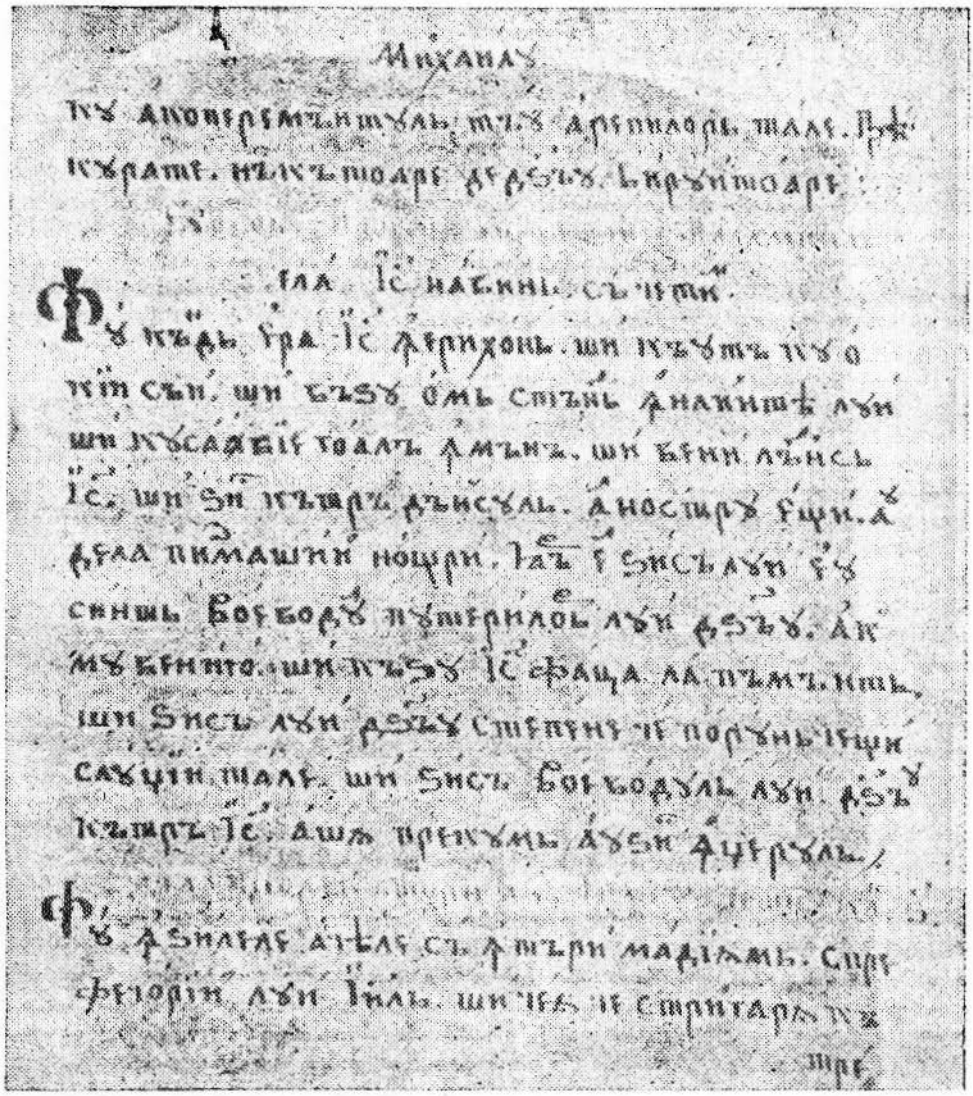

Fig. 2. Pagină din manuscrisul de la Aciua.

munarea milostivului Dumnezeu și de acum încă avem nădejde să ni se înmulțească scriptura pre limba noastră.[5]

Fost învățător în Unimăt, popa Chirilă din Aciua a înzestrat multe biserici cu cărți pe care le copia cu multă râvnă și osteneală.

Triodul pe care-l semnează „Popa Chirilă de Aciua" den varmeghia Sacmarului"[6] îl realizează în răstimp de 8 ani (1725—1733).

[5] Ștefan Meteș, *Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, Arad, 1918.

[6] D. Radosav, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

În cazul Mineiului de față, este foarte posibil să-l fi început cu mult timp înainte de a-l termina, folosind două tipuri distincte de scriere, trecând de la scrierea semicursivă la semiunciala, care apropie, grafic, manuscrisului de tipăritură.

În ultima parte manuscrisul cuprinde 4 file (230—233) cu Evanghelia la sâmbăta lui Lazăr, text semnat la 1708 de diacul Gheorghe din Surdești.

Prin urmare popa Chirilă trebuia să fi isprăvit până la această dată copierea cărții.

Din punctul de vedere al conținutului Mineiul cuprinde serviciile pentru următoarele sărbători:

1. Simion Stâlpnicul
2. Nașterea născătoarei de D.zeu
3. Înălțarea Crucii
4. Sf. Paraschiva
5. Sf. Mucenic Gheorghe
6. Arh. Mihail și Gavril
7. Intrarea Maicii D.lui în biserică
8. Sf. Nicolae
9. Nașterea Domnului
10. Obrezania Domnului
11. Botezul Domnului
12. Întâmpinarea Domnului
13. Duminica Florilor
14. Bunavestire
15. Marele Mucenic Gheorghe
16. Înălțarea Domnului
17. Rusaliile
18. Nașterea Sf. Ioan Botezătorul
19. Sf. Apostoli Petru și Pavel
20. Schimbarea la Față
21. Adormirea Maicii Domnului
22. Evangheliile și apostolii praznicelor

Copiile cu o astfel de organizare a conținutului au circulat în Transilvania începând cu sfârșitul secolului XVII, servind la oficierea serviciului religios, dar și drept cărți de învățătură pentru cei dornici să învețe scrisul și cititul.

Prețuite de comunitățile în posesia cărora ajungeau, manuscrisele erau păstrate cu grijă, iar însemnările făcute de dascălii și preoții satelor erau mesaje încredințate veșniciei.

Din însemnările făcute pe acest Minei aflăm că a circulat în satele din jurul localității Aciua, în Buzești, ajungând spre sfârșitul secolului XVIII la Satu Nou și Șurdești. (localități, care au făcut parte din comitutul Satu Mare).

Diacul Gheorghe, Ștefan, Pop Ionas, Popa Ion, Părintele Ambrozie, Grigorie, sunt nume care au servit viața religioasă și culturală a românilor din aceste locuri. În jurul bisericilor și a mănăstirilor s-au format dascăli și preoți luminători de neam și nu întâmplător popa Chirilă, înzestrat cu o cultură aleasă, vine din acea parte a comitatului Satu Mare,

https://biblioteca-digitala.ro

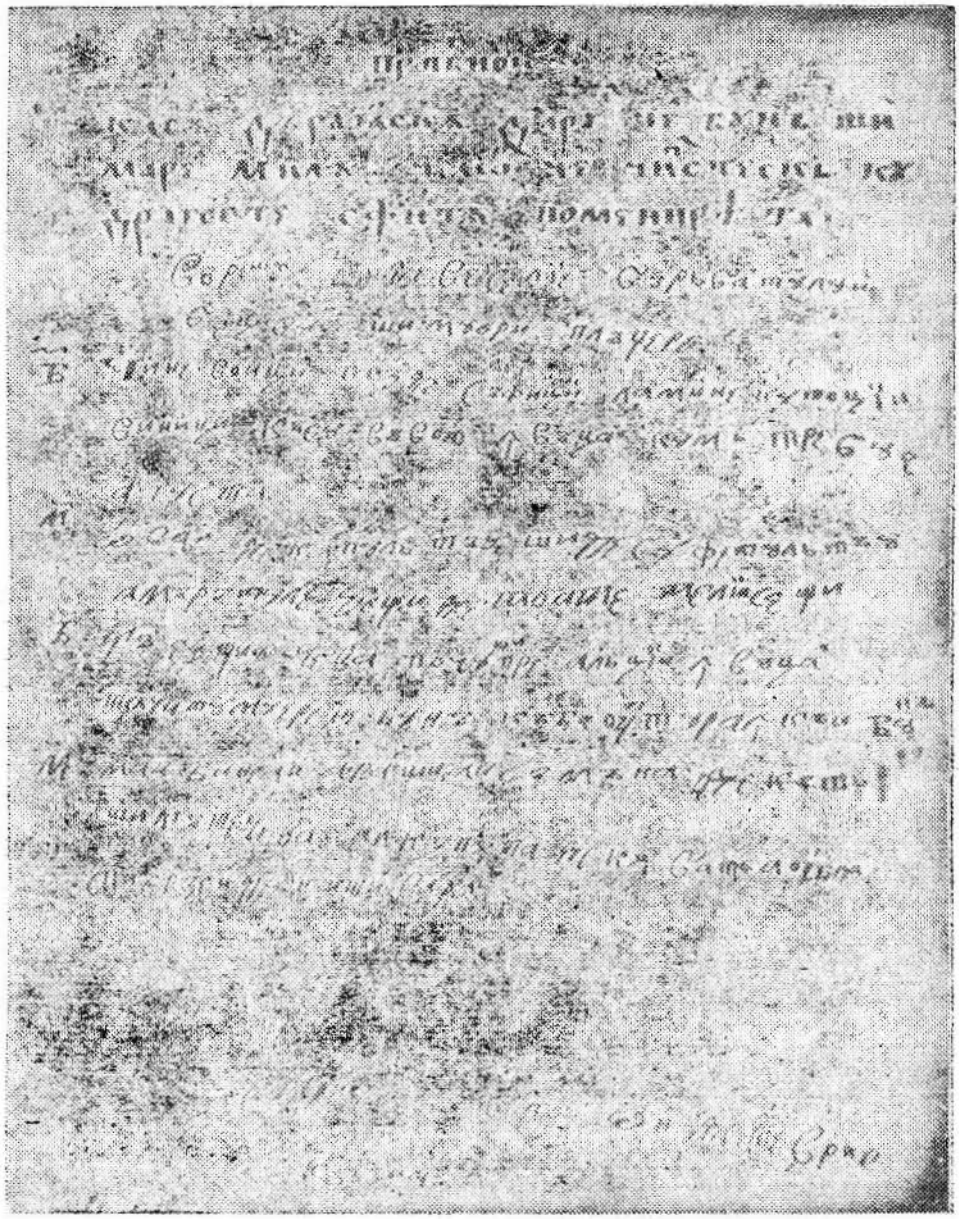

unde la Fărcașa (azi în județul Maramureș) s-a construit o biserică la 1622.

Redăm în continuare însemnările, în ordinea apariției în text. Pe fila 33 verso: „Versu de veselie bărbatului bețivu și muierii plângere“:

B. Cine voiți gazde să fiți
La mine cu toți veniți

https://biblioteca-digitala.ro

Că eu vă voiu învăța
Cum trebuie a gusta.

M. O vai de capul tău
Și de sufletul tău
Amărâtule ce ești
De toate te lipsești.

B. Că eu știu ceva
Pociu și pre alții învăța.
Taci, tu muiere, nebună
Că băutura încă-i bună.

M. Mai bine ai ara
Și ai sămâna
Și câte ceva ai căpăta
Decât bat a umbla
Pierzându-ți și vara.

Scris-am eu Popa Ion, dekebrie 26 zile"

Pe fila 104: „În 1788 am dus fânu la Nistru cu doi boi".

Pe fila 104 verso: „În datorie banilor de 10 florinți, am dat întâie un zlot, apoi când s-au măritat Afinie o vică de grâu, doi bani de trisprece, 8 de coți, 25 de vidir, doi bani de trispr când s-au cumpărat zadie, un ban de trisprăzece, 5 pot (oci) de la sare, 8 bani când au închis vaca, de doao erni purtatu lemnelor."

Pe fila 137 verso: „În sâmbăta brânzei facem pomenire, feurarie 28, 1777, Popa Ion."

Pe fila 233 verso: „Pisal brat diac Gheorghe iz Surdești, rok Bâtâiu 1708".

Pe fila 234: „Când s-au născut Mărișca me au fost anul Domnului 1812 în luna Martie, 10 zile".

Pe fila 234 verso — 235: „Versu bucatelor" (pl. XXII)

1. „O, blagoslovite cucuruz mălaiu
Că în țară stai
Și morții nu ne dai.
Cât Abrudanii de tine auziră

2. „Și toți călărește viniră
Zioa și noapte te căutară

3. Și pe Someș te aflară
Pre tine te cumpărară
Și în desagi te băgară
Și în țară te semănară.

4. O, blagoslovite mălaiu,
Cât întru această lume
Ț-ai scos ție mare nume

5. Că câtu-i omul de sărac
De te are bine-i pare

https://biblioteca-digitala.ro

6. Iară cei cu bogăție
Țin cu tine mare frăție.

7. Dară, o, blagoslovite mălaiu
Vină și la noi
Că încă vom face cu tine
Pre cum vom ști mai bine.
Nici pre tare te vom cerne
Ce pre masele îți vom așterne
Pre cum fac și abrudenii
Cu înțălepții bistrițănii.
Și nemișii morășeni
Cu smeriți oașeni
Unde doi se tâlnesc
Tot de tine vorovesc.
Din țară te scornesc
Și prin casă te grămădesc
Boresăle-și veselesc.
Vai sărac mălaiu cald
Căci n-am lapte să te scald,
Brânză să te învălesc
Și unt să te netezesc.
Ce te voi mânca curat
Cum dumnezeu mi te-au dat.
De acum până în vecie
Mălaiu mult în țară să fie."

Și în continuare: „Acest verș al bucatelor l-au scris Ștefan din Buzăști. Ce te lauz cela ce ești mare cu mânia ce sloboz."

Pe fila 235 verso: „Scris-am eu Pop Ionaș di la Surdești, de bine voitoriu svinții tale, părinte Popa Ion di la Satul Nou, 1768." (pl. XXIII)

Pe aceeași fila: „Preacuviosul părintele nostru Ambrozie."

„Scris-am eu întru cei mai de jos, cu supărare și pagubă, eu Grigorie în 21 mai, când au mânat boul 1780".

„Sau lunegat Miercaie în iunie 22, di st. sfințit Muce (nic) Evsebie fiind lună noao, ziua fiind luni".

„În 30 de zile, adecă marți în săborul svinților Apostoli Petru și Pavel am fost în Baia Mare, de 30 de post, luna fiind jumătate nouă 1780".

Conținutul însemnărilor este divers și se constituie în file de cronică ale unei comunități de pe aceste meleaguri, consemnând mare număr de persoane și localități în care a circulat manuscrisul sau sunt locurile de obârșie ale preoților și diecilor. Redate concis, însemnările sunt surse prețioase pentru aflarea realității sociale, economice și culturale din veacul al XVIII-lea din această parte a țării noastre.

Climatul spiritual din mediul sătesc, întreținut de luminătorii neamului, în persoana preoților și diecilor, era condiționat de preocuparea slovei tipărite și manuscrise în funcție de condițiile reale existente, dar în același timp era (susținut) ridicat la cote înalte prin răspândirea producțiilor originale.

https://biblioteca-digitala.ro

În zilele de sărbătoare, când aveau mai mult răgaz, preoții și diecii compuneau versuri inspirate de realitățile lumii în care trăiau.

Ștefan din Buzești, bun cunoscător a versurilor Psaltirii lui Dosoftei (dovadă primele două versuri din Psalmul 51 consemnate la fila 235) compune „Versu bucatelor", alăturându-se celor care în secolul al XVIII-lea au avut preocupări literare.

„Versu de veselie bărbatului și a muierii plângere" scris de popa Ion, sub formă de dialog, este o scenetă între (B) bărbat și (M) muiere, fiind un text cu nuanțe satirice și moralizatoare înscriindu-se în șirul producțiilor dramatice originale scrise în secolul al XVIII-lea, în limba română.

Parcurgând șirul însemnărilor de pe acest Minei, descifrăm strădania unor cărturari modești din această parte a țării de a se implica profund în cadrul intim al vieții spirituale, pentru păstrarea limbii și unității naționale. Ei au fost cei care și-au asumat rolul de „luminători", aportul lor la evoluția învățământului fiind covârșitoare, aducând cartea în atenția locuitorilor satelor, folosind cuvântul scris ca un mijloc important de comunicare între oameni.

Revenind la copistul Mineiului prezentat, a cărui activitate a fost determinată de dorința de a sluji limba și cultura națională, el a fost pentru timpul său cărturarul conștient de rolul asumat în derularea fenomenului cultural.[7]

Alături de exemplarele de carte românească tipărită și de copiile manuscrise, care au circulat în ținutul sătmărean, acest Minei ilustrează farmecul graiului din nord-vestul Transilvaniei la cumpăna veacurilor XVII—XVIII, făcând parte din categoria bunurilor patrimoniului național.

PATER CHIRILĂ VON ACIUA — KOPIST AUS DER ZWEITEN HÄLFTE DES XVII-TEN JAHRHUNDERT

(Zusammenfassung)

Der Artikel befasst einen handgeschriebenen „Minei".

Es wird auf die besondere Bedeutung dieser Handschrift für das rumänische Kulturleben aus Sathmar hingewiesen.

Ein ehemaliger Lehrer, Pater Chirilă hat vielen Kirchen Bücher geschenkt, die er mit viel Mühe und Eifer kopierte, weil damals noch sehr wenige gedruckte Bücher waren.

Das Buch „Minei" ist von der slavonischer Sprache übersetzt worden, und schildert einen Aspekt der Sprache aus den Nord und Nord Vest Teil des Landes, am Ende des XVII-ten.

Die Handschrifte wurden sorgfältig von den Gemeinschaften bewahrt, denen sie gehörten, und die Schriftliche Bemerkungen die die Lehrern und Patern auf die Manuskripte machten, bleiben als Botschaft für alle nachkömmliche Generationen.

Der Inhalt dieser Schriftlichen Bemerkungen ist sehr verschiedenartig und stellt einige Seiten der Geschichte vor. Knapp verfaßt, diese Handschrifte sind teure Quellen die auf die soziale, ökonomische und kulturelle Wahrheiten hinweisen, in den XVIII-ten Jahrhundert in diesen Teil des Landes.

[7] A scris diacul Gheorghe din Surdești, anul D.lui 1708.

https://biblioteca-digitala.ro